

Autor: Mark Gullick

Vyzývám k okamžitému zákazu filmu *Gravitace* – ukazuje totiž „Zemi“ jako objekt kulovitého tvaru, což je proti Koránu a tím pádem urážka muslimů – dr. Zakir Naik.

Robert R. Reilly: ***The Closing of the Muslim Mind: How intellectual Suicide Created the Modern Islamist Crisis***
Wilimington, Del: ISI Books, 2010

Vzpomínám si na úsměv, který mi na tváři vykouzila výše citovaná slova, když se dotyčný film skoro před deseti lety objevil v kinech. Asi proto, uvažoval jsem, nikdy nebyl žádný islámský Koperník. Doktor Naik je nanejvýš zábavnou muslimskou obdobou amerického televizního evangelisty a pokud nevezmete v potaz islámský přístup k humoru (jak pravil ajatolláh Chomejní, „v islámu není žádný humor“), možná nabydete dojmu, že si z vás někdo utahuje.

Média hlavního proudu v muslimském světě se ale absurdním tvrzením a výzvám dr. Naika vcelku rutinně přibližují a vyrovnávají. Namátkou přikládám několik autentických titulků z islámských médií:

Televizní vědecký redaktor Hamásu Dr. Ahmad Al-Muzain: Bayer vyšel při vývoji svého přípravku proti AIDS z Mohamedovy hadísy o křídlech much (2008).
Tom a Jerry – židovské spiknutí s cílem vylepšit obraz myši (*krys*), jelikož právě k nim někdy bývali evropští Židé přirovnáváni (2006).

Saúdský autor Dr. Muhammad Al-Arif: Ženy na Západě se vdávají za psy a osly, 54 % dánských matek neví, kdo je otcem jejich dětí (2006).

Nám *kufar* se tyto titulky jeví značně komicky. Po zasazení do kontextu se z nich všech celkem rychle stává spíše tragédie.

Dílo Roberta R. Reillyho z roku 2010 *The Closing of the Muslim Mind: How Intellectual Suicide Created the Modern Islamist Crisis (Uzavírání muslimského myšlení aneb jak intelektuální sebevražda vyvolala krizi moderního islamismu, s předmluvou hořce postrádaného Rogera Scrutona)* tento kontext předkládá a čtenáře dost možná překvapí, proč se takovéto zprávy, spolu s dalšími v knize citovanými příklady, skoro denně objevují v muslimském tisku. Nejedná se ani tak o mohamedánskou obdobu tuposti západních médií jako spíš výsledek dávného filozofického střetnutí s jednoznačným vítězem.

Klasická filozofie na své cestě do Evropy, která poněkud klikatě vedla skrz římskou šlechtu a renesanci, islámský svět nijak zázračně nepřeskočila a nevynechala. Řecké myšlení patřilo k nezpochybnitelné kořisti výbojů mladého islámského chalífátu proti Byzanci. Obrodný účinek, který měl klasický odkaz na Západě, však nebyl v případě islámu z velmi konkrétního důvodu zopakován: „Odhelenštění islámu vyrůstá ze svébytného pojetí Boha, jež se plně zformovalo někdy v průběhu 9. století, jakkoliv většina islámského světa se k němu přikláněla už dříve.“

Přestože raně muslimští učenci byli praktické řecké moudrosti zpočátku nakloněni velice příznivě, kolize islámu s tím, co je dnes považováno za základ západní filozofie, byla nevyhnutelná. Závěr tohoto střetnutí, tedy faktický zánik jakékoliv filozofie hodné tohoto označení v muslimském světě pro příštích tisíc let, *Reich* nevědomosti, byl důsledkem jednak souboje mezi dvěma rivalskými sektami či proudy myšlení, čemuž se autor v knize podrobně věnuje, ale také dialektiky nedůvěry k cizím, s níž mají zkušenosti mnohé skupiny, jen málokterá však s tak ničivými a trvalými důsledky: „Muslimové byli také nuceni hájit a šířit svou víru proti křesťanům a dalším, kteří při své apologetice hojně využívali filozofických metod.“

Protivníky v oné osudné debatě byli proud mu'tazilatů a ašarité. Přívrženci prvního směru věřili, že Korán vznikl aktem Mohamedovy transliterace, zatímco ašarité tvrdili, že tato kniha vždy existovala, existovat bude a není o nic mladší ani starší než samotný Alláh. Mu'tazilaté byli přesvědčeni o existenci svobodné vůle a přednostním postavením rozumu, zatímco ašarité se přikláněli spíše k predestinaci a v posledku chabé síle intelektuálních schopností člověka. V 9. století se výsadnějším postavení těšili mu'tazilaté, když chalíf Al-Ma'mún zanesl učení o stvořeném Koránu do legislativy a jasně se pozitivně vymezil k pramenům západní filozofie:

Al-Ma'mún se řadil mezi největší podporovatele myšlení v islámských dějinách a založil také slavný bagdádský Dům moudrosti Bajt al-Hikma, rozsáhlou knihovnu a středisko překladatelské činnosti, otevřené roku 830. Podle arabského historika Ibn al-Nadima se

chalífovi údajně ve snu zjevil samotný Aristotélés.

Vyznavači whigovského (*silně teleologického, pokrokářského*) výkladu dějin nechtě si zkusí představit vznik podobné instituce v současném islámském světě. I když i středověká církev na Západě byla zmítána spory ohledně Aristotélova vztahu k Bohu, dokázala se přizpůsobit a nalézt ve své metafyzice pro rodáka ze Stajiry konceptuální prostor, zatímco z islámského světa naopak postupem času řecký mudrc skoro úplně vymizel.

Deváté století tak bylo čímsi na způsob labutí písně filozofie v arabském světě, která měla doznívat v průběhu století následujícího. Ocenil bych, kdyby Reilly věnoval větší prostor politickým machinacím, jež za tímto obratem stály. Jak však autor podotýká, problémem – jistě nejen – islámských dějin je skutečnost, že vítězové všemožných sporů zpravidla vymazali intelektuální dědictví svých nepřátel, když předali jejich spisky plamenům.

Filozofické ovzduší mamúnovského chalífátu dalo světu také prvního muslimského arabského filozofa abú Jakúba. Jeden z jeho smělejších výroků se dnes jeví v obzvláště zajímavém světle: „Nesmíme se zdráhat cenit si pravdy ani jejího hledání bez ohledu na to, kde ji nacházíme – dokonce i mezi odlišnými plemeny a národy.“

Z našeho pohledu a s odstupem více než milénia, kdy vyčerpaní stojíme před obrozeným islámem, snadno uvěříme, že abú Jakúb by dnes musel čelit bouři pobouření za návrh, že v Dár-al-harb vznikají cenné myšlenky, dokonce hodné převzetí. Výše uvedená slova také dobře ilustrují postoj současného Dár-al-islám, pokud tedy slovo „pravda“ nahradíte slovíčkem „technologie“.

Koncem 10. století však proběhla filozofická „změna režimu“. Mu'tazalíté přišli o své vlivné posty u dvora a ve vládě, jejich knihy byly páleny a otevřené vyznávání jejich doktrín bylo trestáno smrtí. Filozof Alkindí přišel o svou rozsáhlou knihovnu a kacíři samotnému bylo před nadšeným davem vyplaceno 60 ran bičem. Podobně jako jsou dnes lidé nezřídka postihováni ne za to, co sami napsali, ale jen přeposlali nebo přetiskli, bylo už v 9. století zakázáno šíření zapovězených doktrín: „V roce 885 museli všichni bagdádští profesionální písaři odpřísáhnout, že se při své práci zdrží přepisu jakýchkoliv filozofických děl.“

Někteří z mu'tazalistických filozofů hledali útočiště v šíitské Persii a Reilly hned zkraje knihy upřesňuje, že se ve svém díle věnuje sunnitskému islámu, dodnes převládajícímu proudu této velice sektářské víry.

Reilly nazývá vývoj islámu „dehelenizací“ (autorství tohoto pojmu podle všeho připisuje papeži Benediktovi XVI. v jeho kontroverzní řezenské řeči z roku 2006). Do 12. století se islámské myšlení pevně etablovalo jako antiracionalistické, okazionalistické (či voluntaristické) a zcela poplatné metodě *idžtihádu* („uzavřít bránu“), koránského výkladu, kdy se má za to, že všechny myslitelné intelektuální problémy lze vyřešit pomocí knihy, jejíž řádky nadiktoval anděl a která existovala a bude existovat věčně. Tzv. škola *fikh* přišla as mottem: „Skoncuje se debatami a poddeje se textu.“ Mimo text není nic, jak kdysi prý pravil Jacques Derrida. Jedno z největších – a jistě nejproblémovějších – náboženství dějin zde tak

praví *mutatis mutandis*.

A tak i dnes, byť opentlený všemi tretkami západního světa, zůstává islám důsledně dehelenizován do té míry, že převrátil pomyslné póly svého myšlení. Reilly uvádí své dílo citací slov islámského učenice z roku 2005: „Ať se v islámském světě octnu kdekoliv, problém je stále tentýž – příčina a následek, příčina a následek.“

Dnešní muslimové přemýšlejí dost podobně jako Al-Ghazálí. Být dnes mají obyvatelé Dželalabádu pod svými róbami obuté tenisky, obsah jejich hlav se od vypálení velké knihovny ve španělské Córdobě v roce 1013 muslimy v zásadě nezměnil.

Texty asi nejlépe znázorňující dva protichůdné okraje debaty vznikly s odstupem přibližně století. Al-Ghazálí (zemřel 1111) napsal dílo *Nesoudržnost filozofů*, jež předkládá kodifikovanou pozici ašaritů: radikálně dogmatickou, namířenou proti rozumu coby legitimnímu zdroji vyjevování pravdy. Realita je hájemstvím náboženství, nikoliv filozofie: „Pokud by ty věci byly pravdivé, proroci by je zvěděli prostřednictvím vnuknutí či zjevení, ale racionální argumenty jejich pravdivost prokázat nemohou.“

Islámský svět se ocitnul na prahu nejohromnějšího argumentu kruhem v dějinách, al-Ghazálí ovšem vymezuje platné (tedy povolené) intelektuální bádání. Rozděluje předmět filozofie, jejíž systémy odvrhne, a nachází si svého obětního beránka v pochybném konání *falsafū* (arabského označení pro filozofa, jež své řecké kořeny rozhodně nezapře): „Zatímco matematiku, logiku a fyziku ponechává stranou jako víru neurážející, nazývá Al-Ghazálí metafyziku za nejrouhavější, neboť ‚je semeništem omylů filozofů‘.“

Al-Ghazálí zde zasévá semínka rozkolu, který během osvícenství v jiné podobě dobře pozná i Západ, kde se metafyzika stane chudobnou Popelkou ostatní subdisciplín – v podstatě těch jmenovaných al-Ghazálím – jež jsou užitečnější ve službách vědy.

S nejmělejší kritikou tohoto díla přišel Ibn Rušd (na Západě známější jako Averroes) ve své knize *Nesoudržnosti nesoudržnosti* z roku 1180. Řádek po řádku zde provádí exegezi al-Ghazálího textu, přičemž zdůrazňuje přednost rozumu a jeho slučitelnost s pochopením Boha. Postavil se za Alkindím prosazované, a islámem zapovězené, cesty zkoumání: rozum, svobodná vůle, kauzalita, metafyzika. Zatímco al-Ghazálí bývá nazýván druhým nejdůležitějším muslimem hned po Prorokovi, Averroeoovy knihy byly roku 1195 spáleny na náměstí jeho rodné Córdoby. Jeho socha sice ve městě zůstala, dílo však bylo zničeno – od roku 1013 tam ostatně už nestála knihovna, kde by mohlo být schraňováno.

Nejdůležitější nosnou stěnou stavby západní filozofie je rozum – a právě tuto nepostradatelnou součást celé struktury islám zničil. Reilly výstižně demonstruje odvržení rozumu ašarity i jejich „šampionem“ Al-Ghazálím i to, jak blízko se islámský svět ocitl tomu vydat se na světodějném rozcestí odlišnou cestou:

Al-Ghazálího vliv byl a dodnes zůstává natolik zásadní, že i moderní intelektuál kalibru Fazlura Rahmana mohl zhodnotit, že „bez jeho díla... by filozofický racionalismus islámský

étos nejspíš zcela pohltit“. Jen obtížně si lze domýšlet, jak odlišně by asi dnes svět vypadal.

Autor není nějaká lehká váha – Reilly sloužil jako velitel tankové čety, stratég Bílého domu pro obranné strategie, uváděl talk show a během prezidentova druhého funkčního období radil Ronaldu Reaganovi. Na stránkách knihy prokazuje také výbornou zručnost v hájémství filozofie, byť mě překvapilo opomenutí velice těsných metodologických paralel mezi Al-Ghazálím, který v podstatě zabouchnul vrata muslimské filozofie, a dalším bývalým vojákem, který o půl tisíciletí později svým způsobem otevřel brány filozofie západní: René Descartesem.

Cíleně se pouštím přímo do pasáže, která Al-Ghazálího spojuje s Descartem: „Poté jsem prozkoumal svých vědomostí a zjistil jsem, že u žádné z nich, s výjimkou smyslového vnímání a nutných principů, se netěším takovému stupni jistoty, jaký jsem právě popsal...“

Zatím dobrý – karteziánský, jen aby byla následně podrobena zkoumání sdělení smyslů, podobně jako tomu bude v roce 1637 v *Rozpravě o metodě*. Jakoby i zde Arab při hledání metodologie nepodléhající zpochybnění předznamenával Descartese: „Základní principy jako následující axiomy: Deset je více než tři. Afirmace a negace nemohou existovat současně...“

Jednoduché aritmetické pravdy, zákon o vyloučení třetího – to dobře souzní s Descartovým využitím matematiky coby konečného arbitra pravdivosti, model toho, jak by pravda měla vypadat a jak k ní dospět. Narážíme ještě na další proto karteziánský Al-Ghazálího koncept, a to jsou úvahy snění. Sny působí jako skutečnost, dokud se neprobudíte, abyste si okamžitě uvědomili jejich skutečnou podstatu nesmyslných chimér. Kdo vám tedy může zaručit spolehlivost představ, které v bdělém stavu odvozujete pomocí smyslů a rozumu?

Descartovou odpovědí je samozřejmě slavný argument *cogito* a jeho jistota coby pevného bodu neoddiskutovatelnosti. I když sníte, o vaší existenci pochybovat nelze. Descartesovo přebudování jistoty směrem k vnější zkušenosti není úplně bez problémů, ústřední postavení *cogita* je ovšem jasné. A jak vypadá Al-Ghazálího verze *cogita*?

Súra 2:2 – Toto Písmo, o němž pochyby není...

Súra 102 – Kéž zřetelným poznáním poznáte.

Málokdy zněla nevyřčená otázka takto hlasitě. Podle Descartese svět existuje, protože racionálním postupem, zaručeným přísnou metodologií matematiky, lze dokázat to, o čem se dříve dalo pochybovat. Pro Al-Ghazálího se celá věc má mnohem jednodušeji. Pro odpověď na každou spekulativní otázku stačí jednoduše otevřít Korán, jehož samotný název je odvozen z arabského kořene „číst“.

Co se vlivu Al-Ghazálího vítězství na demokracii (či její možnost) týče, označuje Reilly za její klíčový předpoklad výsostné postavení rozumu. Moderní islám ho však v 11. století sesadil:

ústřední roli zaujala moc, pro niž je filozofie v lepším případě čímsi zbytečným, v horším pak pařeníštěm možné zrady. Přepis jedné z nahrávek al-Kájdy z roku 2005 dává tuto ideologii jasně na odív:

Konfrontace s odpadlickými režimy, k níž vyzýváme, nezná sokratovské debaty, platónské ideály ani aristotelskou diplomacii. Zná však dialog kulek, ideály atentátů, bombardování, zná ničení či diplomacii děla a kulometu.

Jedná se o postoj zástupců islamistického extremismu, ale zásadní odmítnutí filozofického rozumu ve prospěch určitého typu psychózy ve smýšlení sunnitského islámu ukazuje na beznadějně naivní pokusy Američany vedeného Západu naroubovat na arabské státy demokracii stejně přímočaře, jako si někdo ke svému domku přistaví zimní zahradu.

Reillyho kniha není filosofickou historií doby příliš dávné na to, aby se nás týkala – její podstatou je právě, že se nás dotýká velmi živě. Neblahé osudy rozumu na současném Západě jsou žalostným příběhem na jindy, postačí ale jeden příklad, který ilustruje sílu a vytrvalost Al-Ghazálího vlivu na dnešní – a nejen islámský – svět.

Následující text není z Reillyho díla, ale z knihy o cenzuře *You Can't Read this Book* (Nesmíte číst tuto knihu, 2012) britského levicového novinářského veterána Nicka Cohena. Popisuje zde známou islámskou reakci na spor o indicko-britského Salmana Rushdieho v Británii v roce 1988, kdy klerici v mezinárodní fatvě požadovali smrt autora *Satanských veršů*. Pozornějším však neujdou zřetelné ozvěny války mezi mu'tazaliti a ašariti a její výsledek, ovzduší záměrné nevědomosti:

[Rushdie] cele nepochopil, že reagující dav i ti, kdo se jej snaží využít, jsou na svou nevědomost pyšní. Stačilo, aby náboženské autority označily knihu za rouhavou a na podporu tohoto tvrzení odcitovaly pár jejích pasáží.

Západ nikdy nepochopí, že základem islámu není rozum, ale moc. Kdo co dělá – a komu, abychom rozvedli slavný Leninův výrok. Jeden z Reillyho zdrojů nám připomíná i Stalina: „Problémem pro stranu rozumu, jak se vyjádřil jeden indonéský islamista, je, že ‚liberální islám postrádá kádry‘.“

Vzpomeňme i na slavnou otázku tohoto sovětského vůdce: „Kolik divizí má Vatikán?“ Reilly ji sice necituje, ale načrtává paralely mezi radostným programovým prohlášením Lenina a islamismem: „Musíme nenávidět. Návist je základem komunismu.“

Na závěr ještě něco pro ilustraci islámského dilematu, který se znovu rychle stává problémem i pro Západ. Reilly cituje muslimského filozofa Fazlura Rahmana (velmi nebezpečné povolání, který ale postupem času přestává být bezpečný i na Západě, jak by

jistě dosvědčila třeba **Kathleen Stocková**): „Lid, který se vzdá filozofie, bude nevyhnutelně trpět nedostatkem čerstvých myšlenek – fakticky spáchá intelektuální sebevraždu.“

Naneštěstí pro více než miliardu muslimů – a vlastně i Západ – se islám stále řídí strohým zavržením celé disciplíny z pera autora 11. století Abú Sa'íd, jež vyústilo v západní vědeckotechnologickou převahu nad islámem: Filozofie je lež.

Mnozí obyvatelé jistě nevěří, že se nacházejí na počátku – nebo i v jejím poměrně pokročilém stadiu – krize rozumu, to ovšem pravděpodobně netušili ani mutazalité v devátém století, jejichž nejvýraznějším současníkem (*spíše symbolicky než doslova, žil až ve 13. st. – pozn. DP*) na Západě byl asi Duns Scotus, katolickou církví svázaný podstatně výrazněji než mutazalité kalifátem. Stačí, aby jedna straně plně ovládla debatu, v níž nejde o nic menšího než o vnímání a roli rozumu – a tu druhou zcela vyhladila. Něco takového se dnes děje i na Západě. Právě jsem byl svědkem toho, jak kvartet politiků z obou hlavních britských politických stran odmítl definovat, co a kdo je žena. Důvodem pak není vrozenou hloupostí či složitostí otázky způsobená neschopnost, ale neochota a strach odpovědět. Lidé, podle nichž je žena dospělý člověk ženského pohlaví, dnes nejsou bičováni na náměstích jako Alkíndí, ale jak Reillyho vynikající kniha ukazuje, rozum se může obrátit a dát se na úprk s až znepokojivou rychlostí. Islám se ho zbavil už dávno a i Západ může brzy zažívat svou vlastní verzi nadvlády ašaritů. Proto možná chvíli potrvá, než znovu vyslyšíme Hospodinovu výzvu z Izajáše 1:18: „Pojďte, projednejme to spolu.“

Recenze Marka Gullicka *Cause & Effect: The Closing of the Muslim Mind* vyšla na stránkách Counter-Currents Publishing 6. dubna 2022.